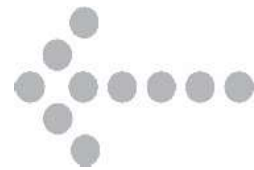

др Славица Максић¹, Соња Анђелковић
Институт за педагошка истраживања, Београд

Оригинални
научни рад

Процењивање креативности у настави ликовне културе²

Резиме: Најновији наставни програми за предмет ликовна култура у вишим разредима основне школе садрже и вреднују креативности ученика и наставника. Овакви циљеви захтевају од ликовних педагога да процењују креативности ученичких продуката који настају у току реализације школског програма. Постојеће уџбенике за оцењивање и предвиђени образовни стандарди за крај основног образовања и васпитања подржавају вредновање креативности, али нису довољни да се процењивање успешно спроведе. У овом раду испитују се могућности коришћења цртежа у израђивању за ученичким креативним изразом у ликовном домену. У те сврхе, испитивана је повезаност између постигнућа ученика на Урбан-Јеленовом шесту креативног цртања и наставничких процена креативности истог цртежа, као и степена слања наставничких процена. Испитивањем су били обухваћени ученици шестој и седмој разреда ($N=152$) и два ликовна педагога. Добијена је значајна корелација средње интенсиитета између скорова на шесту и наставничких процена ($\rho_1=.55$, $\rho_2=.52$) и, иако је значајна, али не висока корелација између процена самих наставника ($\rho=.58$). Анализа наставничких есеја, о томе шта је за њих креативно у цртежу, резултирала је листом показатеља креативног ликовног израза ученика овог узраста. Дефинисани показатељи препоручују се другим наставницима ликовне културе као смернице у разумевању ученичких радова и као подстицај за преиспитивање својствених критеријума креативности.

Кључне речи: основна школа, ликовна култура, креативност, процењивање, критеријуми креативности.

1 smaksic@ipisr.org.rs

2 *Напомена:* чланак представља резултат рада на пројекту *Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије*, број 47008 (2011–2014), чију реализацију финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Увод

Цртеж садржи дететов доживљај тога како види, замишља или како жели да прикаже поједине елементе и њихове односе у простору (Беламарић, 1987; Tversky, 1999). У цртежу се могу наћи различити показатељи, од знакова разноврсних психопатолошких поремећаја до најаве изузетне креативности (Nevoц, Tordjman, 2010). Истраживања указују да се адекватно изабраним садржајима и методама ликовног васпитања може утицати на развој ликовне креативности, развој креативног мишљења и на еманципацију личности ученика (Карлаварис, Крагуљац, 1981; Карлаварис и сар., 1988). Најновији наставни програми за предмет ликовна култура у основној школи претпостављају, садрже и вреднују креативност ученика и наставника. Овакви циљеви захтевају од ликовних педагога да процењују креативност ученичких продуката који настају у току реализације школског програма. У овом раду испитују се могућности коришћења цртежа у трагању за ученичким креативним изразом у ликовном домену.

Наставни програми и креативност ученика

У основној школи, ликовна култура је обавезан наставни предмет од првог разреда, а предмети цртање, сликање и вајање појављују се као изборни од петог разреда. Школе су, такође, обавезне да организују додатни рад (за даровите у овој области) и слободне активности (за заинтересоване ученике). Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе је подстицање и развијање учениковог стваралачког мишљења и деловања (Правилник о наставном плану и програму за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања, 2007; Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања, 2008). На-

става ликовне културе треба да осигура стицање базичне уметничке писмености и напредовање ученика ка реализацији одговарајућих стандарда образовних постигнућа (Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања, 2009; Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања, 2010). Образовни стандарди за крај обавезног образовања (2009) одређени су на три нивоа преко компоненти учења које обухватају основна знања, стваралачке способности и критичко мишљење. На највишем, напредном нивоу, ученик користи одабрана средства како би на најбољи начин реализовао своју идеју и изводи радове са одређеном намером, уз употребу основних визуелних елемената и принципа да би постигао одређени ефекат.

Структуру програма обавезног и изборног предмета у области визуелних уметности, према правилницима о наставном програму за више разреде основне школе, чине три аспекта: наставни садржаји, креативност и медијуми и средства. Наставни садржаји се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела ликовне уметности и елемената ликовне писмености. Креативност је одређена као способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза и остварење производа новог за појединца (не нужно новог и за друге). Ликовни медијуми и средства укључују коришћење ликовних дисциплина и употребу одређених материјала у обликовању. Наставницима се препоручује да планирају задатке који би развијали ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне који омогућују стварање. Циљ наставе и задатак наставника јесте афирмација детета као актера ствараоца, уз уважавање његових преференција и склоности.

У упутству за наставнике, које је дато уз наставни програм, сугерисано је да у процењи-

вању ученичких радова користе оцене од довољан (2) до одличан (5) (Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања, 2008). У Правилнику о оцењивању ученика основне школе (2004) предвиђено је да се оцењивање из наставних предмета који захтевају посебне способности ученика, а где спада ликовна култура, врши полазећи од способности ученика, степена његове спретности и умешности. Уколико ученик нема посебно изражене способности за одговарајући наставни предмет, приликом оцењивања треба узети у обзир ангажовање ученика. Поређење општег упутства о оцењивању и посебног упутства о оцењивању у оквиру предмета ликовна култура отвара дилему да ли се постигнуће у овој области може оценити недовољном оценом или не. Може се закључити да упутства која су наставницима на располагању представљају оквир у коме они морају да направе своја решења и развију свој стил оцењивања. Креативност представља један од аспеката који улази у оцену – и то ону највишу.

Наставни програм садржи посебна упутства за рад са ученицима који су талентовани. За рад са ученицима који имају посебне способности наставницима се препоручује: индивидуализација наставних активности и прилагођавање наставних метода и техника; избор одговарајућих наставних средстава; формирање мањих група у оквиру одељења; процењивање напредовања и успеха стандардима напредних постигнућа; понуда изборних и факултативних предмета (Правилник о наставном плану за други циклус образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања, 2007; Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања, 2008; Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања, 2009). За ученике са изузетним способностима препоручена је израда индивидуалног образовног плана, програма и начина рада

којим се утврђује обogaћен начин образовања и васпитања (Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања, 2010). Исти документ предвиђа да наставници и стручни сарадници процењују и прате ефикасност и успешност ових активности, као и одређивање посебних стандарда постигнућа и прилагођених стандарда по предметима.

Критеријуми креативности у ликовном домену

Креативност у ликовном домену мери се помоћу тестова и процењује од стране експерата. Али, тестови често не мере индивидуалну продукцију, већ се усмеравају на неке аспекте и услове стварања, као што су уметничка перцепција и суђење (Квашчев, 1981; Максић, 2006). При коришћењу цртежа за процењивање дечије креативности, проблем представља одређивање критеријума на основу којих се врши процена (Urban, 2004; Шефер, 2008). Преглед релевантних истраживања указује да се критеријуми за ликовни домен углавном изводе из општих одређења креативности, као што су оригиналност, флексибилност, флуентност, елаборација и редифиниција (Карлаварис, Крагулац, 1981; Карлаварис и сар., 1988). Неки истраживачи додају као значајну компоненту, која учествује у креативном изражавању ученика, његову слику о себи (Li, 2007). За нас је посебно занимљиво како су ти критеријуми спецификовани и који су показатељи креативности специфични за ликовни домен.

Истраживања указују да васпитачи који раде са предшколском децом и учитељи различито процењују дечију креативност (Копас-Вукашиновић, 2005). Процењивачи су као критеријуме за високу креативност наводили: оригиналност (непоновљивост, необичност израза, одсуство стереотипа и елементи имагинативног), елаборацију идеја (бројност, богатство детаљи-

ма, целовита композиција), слободу у изражавању, игру елементима и лични израз испољен у дечијим цртежима. Значајно већи број цртежа предшколске деце процењен је као високо креативан у односу на цртеже исте деце у првом разреду. Уочено је да учитељи, за разлику од васпитача, као критеријуме креативности цртежа користе лепоту, уредност, попуњеност простора и поштовање правила перспективе. Разлике у ставовима васпитача и учитеља могу послужити као објашњење разлика у креативном ликовном изражавању деце предшколског и раног школског узраста.

Шефер (2000; 2008) дефинише критеријуме за процењивање уметничких радова ученика нижих разреда основне школе, који обухватају: маштовитост, експресивност, оригиналност, композицију и способност за медиј. Маштовитост се односи на иреалне елементе, богатство детаља, сложеност целине, идеје. Експресивност укључује узбудљивост, емоционалност, атмосферу, напетост, сугестивност израза. Оригиналност чини оно што је супротно од стереотипног, јединствено, необично, индивидуални израз, духовитост, виц. Композицију чине смештај у формат, однос маса у простору, односи боја и облика. Способност за медиј представљају доследност приступа, технике, избор елемената – линије и боје и успешност решења у целини.

Шефер (2008) је ангажовала експерте да оцењују креативност цртежа на основу општег утиска. Исти процењивачи су, потом, процењивали цртеже на основу критеријума које су дефинисали заједно са истраживачем (аналитичке оцене). Утврђено је да аналитичко оцењивање, на основу критеријума, није допринело повећању усаглашености процењивача. Иста аналитичка оцена два процењивача може бити збир различитих процена за поједине критеријуме. Чак и када два процењивача дају исту оцену, она може бити заснована на различитом тумачењу истог критеријума. Лонгитудинално праћење

открива да су процењивачи изоштравали своје критеријуме за процењивање дечије продукције, када су доведени у ситуацију да размењују аргументе преиспитујући сваки критеријум посебно. Ауторка закључује да се усаглашена оцена процењивача може сматрати најобјективнијом оценом за продукт.

Тест за мерење креативности помоћу цртања – ТСТ-ДР³ (Urban, Jellen, 1993) представља један од ретких тестова који процењују креативност преко индивидуалне продукције у ликовном домену. ТСТ-ДР тражи од испитаника да заврши започети цртеж, а добијени цртеж процењује се преко категорија које су развијене у контексту гештalt теорије. Тест се састоји од пет фигуралних фрагмената у великом квадратном оквиру (полукруг, прав угао, тачка, крива линија, изломљена линија) и шестог фрагмента (незавршени квадрат) који се налази изван великог квадратног оквира. У тесту се дефинишу следећи критеријуми евалуације: настављање; попуњавање, нови елементи; повезивање помоћу линија; повезивање које доприноси теми; прекидање граница које зависи од спољног незавршеног квадрата; прекидање граница које не зависи од незавршеног квадрата; перспектива; хумор и афективност; и четири вида неконвенционалности (манипулација тестом; симболичка, апстрактна и маштовита манипулација; употреба симбол-фигура комбинације и нестереотипна употреба датих фрагмената). Посебан показатељ креативности је брзина израде цртежа, која се узима у обзир под одређеним условима (Urban, 2004).

Предмет нашег интересовања је вредновање креативних продуката ученика основне школе у ликовном домену. Проблем рада одређен је као питање значајно за школску праксу: колико су поуздане и колико могу бити од користи мере креативности ученика добијене тестирањем, помоћу теста који захтева цртање,

3 Test for Creative Thinking – Drawing Production – ТСТ-ДР.

и наставничке процене креативности ученичких цртежа за формирање слике о креативним капацитетима ученика у ликовном домену, као и за обликовање и пружање адекватне подршке креативним потенцијалима младих у овој области. Да би се одговорило на постављени проблем, дефинисана су следећа истраживачка питања:

- Колико се наставници међусобно слажу у проценама креативности ученичких цртежа?
- Колико су сагласне мере креативности ученичких цртежа добијене тестом креативног цртања (Urban, Jellen, 1993) са проценама креативности истих цртежа које дају наставници?
- Које критеријуме наставници користе приликом процењивања креативности ученичких цртежа?

Методологија истраживања

Узорак. У истраживању је учествовало 152 ученика шестог и седмог разреда основне школе и две наставнице ликовне културе (Табела 1).

У узорку су више заступљени млађи него старији ученици. Девојчице преовлађују у узорку у целини, а полна структура је повољнија у шестом него у седмом разреду. Већина ученика (82.1%) има оцену одличан (5) из предмета ликовна култура, с тим што је значајно више ученика шестог разреда који имају одличну оцену (50.3%) у односу на ученике седмог разреда (31.8%).

Табела 1. Структура узорка ученика по разреду и полу (f)

Пол	Разред		Укупно
	шести	седми	
мушки	43	25	68
женски	46	38	84
Укупно	89	63	152

Наставнице укључене у испитивање су професори ликовног васпитања, са вишегодишњим радним искуством у просвети. У време испитивања, једна наставница је радила у државној, а друга у приватној основној школи. Наставнице су укључене у истраживање на основу препорука њихових претпостављених, као добри педагози чији ученици постижу значајне успехе.

Варијабле и инструменти. За испитивање креативности ученика употребљени су тест за мерење креативности помоћу цртања – ТСТ-DP (Urban, Jellen, 1993) и наставничке процене. Наставничке процене креативности цртежа дате су на петостепеној скали, на основу личног доживљаја наставница, без унапред одређених критеријума (глобално-синтетички метод). Предмет квалитативне анализе били су наставнички есеји о томе шта је за њих креативност, као и објашњења која су наставнице спонтано давале уз поједине оцене. Као контролне варијабле укључени су пол ученика (мушки–женски), разред који ученик похађа (шести и седми), оцена из предмета ликовна култура и општи успех ученика.

Процедура и шок испитивања. Испитивање ученика тестом ТСТ-DP изведено је у мају 2007. године, а добијени цртежи су процењивани на два начина. Прво је израчунат скор на основу критеријума које су развили аутори теста, Урбан и Јелен. Затим су креативност истих цртежа независно процењивале две наставнице на скали од 1 (некреативно) до 5 (највише креативно). Други задатак за наставнице је био да опишу шта је за њих креативност и на основу којих показатеља су неке цртеже сматрале више, а друге мање креативним (наставнички есеји).

Обрада података. Квантитативна обрада података обухватила је процентну и корелациону анализу (Спирманов ро коефицијент). Испитан је степен повезаности наставничких процене са скором на ТСТ-DP. Израчуната је интер-

субјективна сагласност процена креативности цртежа које су дале две наставнице и испитивана нормалност дистрибуције њихових процена. Испитана је повезаност ученичких постигнућа на тесту, као и оцена које су добили од наставница са полом, узрастом, оценом из ликовне културе и општим успехом. На крају је спроведена квалитативна анализа наставничких есеја о њиховим критеријумима креативности.

Резултати и дискусија

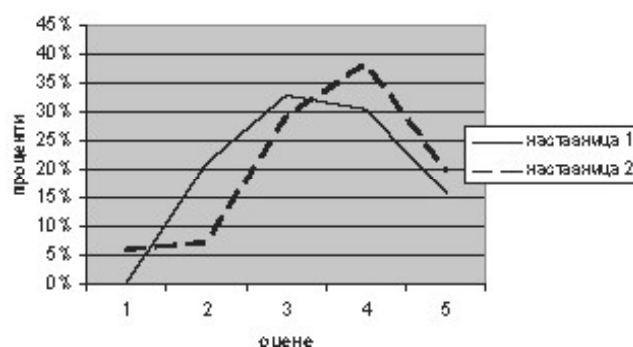
Наставничке процене креативности цртежа

Процене креативности цртежа наставнице 1 и наставнице 2 представљене су *Графиконом 1*. Постоји статистички значајна корелација између процена које су направиле две наставнице ($\rho = .583$, $p < .01$), која указује да се две наставнице слажу у процењивању креативности ученичких цртежа. Добијена повезаност је испод пожељне и указује на значајне разлике у наставничким проценама. Наставница 1, за разлику од наставнице 2, ниједан цртеж није оценила као некреативан (оцена 1). Наставница 2 значајно чешће од наставнице 1 процењује дечије цртеже као креативне у великој мери (оцена 4) и највише креативне (оцена 5). Процене креативности 10% цртежа разликују се за две или чак три оцене (оцене 1 и 3; оцене 2 и 5; оцене 2 и 4; оцене 3 и 5).

Добијени резултати указују да процењивање креативности, од стране наставника, варира на сличан начин као и редовно школско оцењивање. Као један од разлога у тумачењу разлика у наставничким проценама може се разматрати ефекат школе у којој раде. Наставница 1, која ради ради у приватној школи, за разлику од наставнице 2 не даје јединице, што се може оправдати тиме да су за ликовну културу неопходне способности које немају сва деца. Приватне школе представљају новину у српском

образовању. У њима је наглашен индивидуални приступ, са уверењем да сва деца имају таленат за нешто. Тежи се да сваки ученик има што боље оцене, јер се води рачуна о њиховој мотивационој улози. Дилема да ли се постигнуће у овој области може оценити недовољном оценом или не поменути је и у уводном делу рада.

Графикон 1. Наставничке процене креативности цртежа

Тестиовно постигнуће, наставничке процене и корелација креативности цртежа

Утврђена је статистички значајна повезаност између процена наставнице 1 и наставнице 2 са скором на ТСТ-ДР (*Табела 2*). Постоји статистички значајна повезаност скова на ТСТ-ДР и општег успеха ученика, док оцена из предмета ликовна култура није значајно повезана са постигнућем на тесту. Процене креативности цртежа које су направиле наставнице нису повезане са општим успехом ученика, док је процена наставнице 2 значајно повезана са оценом из предмета ликовна култура.

Постојање значајне везе између наставничких процена креативности цртежа и креативног потенцијала ученика, који је измерио тест цртања, указује да два типа мерења дају делимично сагласне и међусобно упоредиве резултате. Што се тиче осталих резултата, ограничавајући фактор представља уобичајена пракса да ученици у основној школи имају високе оцене

из предмета ликовна култура. Повезаност процена креативности цртежа у случају наставнице 2 са оценом из предмета ликовна култура можда указује на то да оцена из предмета ликовна култура садржи и вредновање креативности. Исти налаз може говорити о способности ове наставнице да добро процени квалитет ученичких ликовних продуката, као и да цртеж представља валидан индикатор ученичких ликовних способности. Повезаност постигнућа ученика на тесту креативног цртања са њиховим општим успехом може се приписати природи теста који је, попут типичног задатка, тражио од ученика да нацртају цртеж према задатим условима. Бољи ученици су могли да остваре више скорове зато што су задатку приступили одговорније.

Табела 2. Повезаност мера креативности, школској успеа и оцене из предмета ликовна култура (ρ)

Мере креативности цртежа	Процена наставнице 1	Процена наставнице 2	Општи успех ученика	Оцена из ликовне културе
ТСТ-ДР скор	.548 ($p < .01$)	.524 ($p < .01$)	.182 ($p < .05$)	.103 ($p > .05$)
Процена наставнице 1		.583 ($p < .01$)	-.006 ($p > .05$)	.135 ($p > .05$)
Процена наставнице 2			.095 ($p > .05$)	.199 ($p < .05$)

Преостале испитиване релације мера креативности са разредом и полоком ученика не достижу статистичку значајност. Утврђено је да се ученици шестог и седмог разреда међусобно не разликују значајно у погледу креативности мерене преко постигнућа на ТСТ-ДР и процена обе наставнице. Такође, нема разлика ни између де-

чака и девојчица на коришћеним мерама креативности. Може се претпоставити да дечаци и девојчице у разредима, који су укључени у испитивање, имају сличне капацитете за ликовно изражавање. С друге стране, вероватнија претпоставка је да су наставнице у процењивању ученичких радова узимале у обзир узраст, пошто је цртеж садржао податак о разреду који ученик похађа. У прилог ове претпоставке говоре наставнички есеји који су анализирани у даљем тексту.

Наставнички критеријуми за креативност цртежа

Наставнице су, у својим есејима, дале дефиниције креативности и спецификовале показатеље по којима су процењивале цртеже. Креативност је, према наставници 1, стваралачки потенцијал који, зависно од узраста ученика, утиче на одабир садржаја ликовних елемената и начин реализације задатог ликовног задатка. Наставница 2 полази од виђења креативности као способности појединца да створи нешто ново, оригинално, а оригиналност одређује као нестереотипна, неочекивана и ретка решења. Прва наставница издваја као најважније показатеље креативног израза у ученичким цртежима: квалитет опажања, брзину и тачност перцепције појединих елемената и примену и уклапање ликовног садржаја у практичном ликовном раду. За другу наставницу најважнији су следећи показатељи: идеја, композиција, сложеност облика, цртачки квалитет и узраст.

Може се приметити да обе наставнице креативност виде као стваралачки потенцијал или способност. Прва наставница говори и о условима потребним за стварање креативних продуката, као и о квалитету самих продуката. Друга наставница се више оријентише на квалитет самог продукта, односно елементе који га чине креативним, те су показатељи које она наводи зато оперативнији и можда кориснији

за непосредан школски рад. Чини се да би целовито виђење, које обухвата опште и посебне критеријуме креативности, могло да се добије спајањем одређења која дају обе наставнице.

Образложења наставница за цртеже које су оцениле највишом оценом употпуњују опис наведених критеријума креативности (Табела 3). Наставница 1 издваја симболику, перспективу, маштовитост, поруку и искоришћеност свих елемената у цртежу. Наставница 2 наводи: маштовитост детаља и повезивања, стварање целине, коришћење разноврсне линије, разноврсност детаља, слојевитост цртежа, осећај за простор, коришћење апстракције. Иста наставница додаје два неочекивана показатеља: добар цртач и таленат за цртање. Разликујући овладаност техником и урођене способности, наставница 2 указује да се посматрани тип креативности не може свести на дефинисане показатеље, већ потпуно објашњење укључује личне варијабле, таленат и стечене вештине. Сличне тврдње налазимо код ликовних критичара. На пример, Вентури (2008) истиче синтетичку улогу уметникове личности која чини суштину сликарског, уметничког дела.

Табела 3. Пример образложења наставница за најкреативније цртеже

	Цртеж 1	Цртеж 2
Наставница 1	<i>Изузетан рад, одлична перспектива, искоришћена на најбољи начин за маштовити ликовни приказ.</i>	<i>Ликовна прича која носи поруку.</i>
Наставница 2	<i>Идеја занимљива. Осећај за перспективу одличан. Композиција одлична.</i>	<i>Пошћуно осмишљена и идеја и композиција, са јуно детаља. Форма стилија не смећа у овој шеми.</i>

У целини, наставнице су издвојиле одређене показатеље креативности који могу бити употребљени и у другим доменима, али и оне специфичне за ликовни израз, нарочито када се ради о цртежу. Општи показатељи би били оригиналност (ретка, нестеротипна решења) и маштовитост (идеја, апстракција, порука, симболика). Затим следи композиција, показатељ који се може применити и у другим уметностима, али се код наших наставница углавном дефинише за специфично ликовне садржаје (уклапање ликовних садржаја, слојевитост, целовитост). Уско специфични за ликовни домен био би осећај за простор и перспективу, затим, квалитет, брзина и тачност перцепције елемената и цртачки квалитет. Узраст је показатељ у односу на који се могу посматрати сви ови елементи, јер су наставнице уочиле да су одређена ликовна решења сувише једноставна, као и да су нека напреднија у односу на узраст на коме се ученик налази.

Закључак

Креативност је значајан образовно-васпитни циљ, а уметнички предмети погодни су за креативно изражавање ученика. Да би креативност била подржана, она мора бити вреднована, а вредновање нужно захтева проценивање. Добијени налази дозвољавају закључак да су наставничке процене креативности добар индикатор за обраћање пажње на оне ученике који су високо оцењени. У ликовном изражавању на основношколском нивоу, оригиналност се појављује као идеја без обзира на способности и вештине да се естетски обради и прикаже. У приручницима за млађе разреде основне школе постоје упутства како да наставници, приликом вредновања учениковог рада, укључе и креативне аспекте (Бузаши-Марганић, 2007). Такви примери и упутства потребни су и наставницима старијих разреда. Дефинисани показатељи креативности, добијени у овом истраживању,

препоручују се наставницима ликовне културе као смернице у разумевању ученичких цртежа и као подстицај за преиспитивање сопствених критеријума. Потребна су даља истраживања у циљу одређивања критеријума креативности.

Освешћивање, дефинисање и разјашњавање субјективних значења различитих показатеља креативности треба укључити у стручно усавршавање наставника за рад на подстицању креативности ученика (Ševkušić, Maksić 2008).

Литература

- Беламарић, Д. (1987). Ликовно стваралаштво дјетета. У Л. Крофлин, Д. Нола, А. Посиловић и Р. Супек (ур.), *Дијете и креативност* (113–160). Загреб: Глобус.
- Бузаши-Марганић, Марија (2007). *Приручник уз уџбеник ликовна култура за шрећи разред*. Београд: Едука.
- Вентури, Лионело (2008). *Како разумети слику: од Ђота до Шајала*. Београд: Studio Line.
- Карларис, Богумил, Крагулац, Мира (1981). *Развијање креативности иушем ликовној васпитања*. Београд: Просвета и Институт за педагошка истраживања.
- Карларис, Богумил, Барат, Арпад, Каменов, Емил (1988). *Развој креативности у функцији еманципације личности иушем ликовној васпитања*. Београд: Просвета и Институт за педагошка истраживања.
- Квашчев, Радивој (1981). *Психологија стваралаштва*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Копас-Вукашиновић, Е. (2005). Осујеђење креативности у ликовном изразу првака. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 37(2), 82–98.
- Liu, L.M. (2007). The relationship between creativity, drawing ability, and visual/spacial intelligence: A study of Taiwan's third-grade children. *Asia Pacific Educational Review*, 8(3), 343–352.
- Максић, Славица (2006). *Подстицање креативности у школи*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Nevou, Grégory, Tordjman, Sylvie (Eds.) (2010). *Le dessin des enfants à haut potentiel de la créativité à la psychopatologie*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- *Образовни стандарди за крај обавезној образовања* (2009). Београд: Министарство просвете РС и Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.
- Правилник о наставном плану и програму за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања (2007). *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 6, 41–44.
- Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања (2010). *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 2, 42–46.
- Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања (2009). *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 6, 34–39.
- Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања (2008). *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 5, 55–59.
- Правилник о оцењивању ученика основне школе (2004). *Службени гласник РС*, 93/04.

- Tversky, B. (1999). What does drawing reveal about thinking?. In J.S. Gero, B. Tversky (Eds.), *Visual and spatial reasoning in design* (93–101), Sydney: Key Centre of Design Computing and Cognition.
- Urban, Klaus, Jellen, Hans (1993). *Test for creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP) – Design and empirical studies, Manual*. Hannover: University of Hannover.
- Urban, K. (2004). Assessing creativity: The Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP), The Concept, application, evaluation, and international studies. *Psychology Science*, 46(3), 387–397.
- Ševkušić, S., Maksić, S. (2008). Qualitative analysis of creative products of primary school pupils. In I. Ferbežer, F. J. Monks (Eds.), *Holistic view of giftedness, International Scientific Conference, Ptuj 2008* (52–58). Ljubljana: MiB.
- Шефер, Јасмина (2000). *Креативности деце: проблеми вредновања*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Шефер, Јасмина (2008). *Евалуација креативних активности у шематској настави*. Београд: Институт за педагошка истраживања.

Summary

The latest curriculum for the subject of visual culture in the higher grades suggests, contain and evaluate the creativity of students and teachers. These objectives require art teachers to assess students' creative products that arise during the implementation of the curriculum. Existing user evaluation and provided educational standards for the end of primary education support evaluation of creativity, but not enough to assess a success. In this paper, we are studying the possibilities of using art in search of students' creative expression in the visual domain. For this purpose, the connection between student achievements at Urban-Jellen Test creative drawing and creativity of teachers' assessments of the same drawings, and the degree of agreement of teachers' assessments. The survey covered students who were sixth and seventh grade (N=152) and two art teachers. We have obtained a significant correlation between moderate-intensity scores on the test and teacher assessment ($\rho_1=.55$, $\rho_2=.52$) and also significant, but not high correlation between the ratings of teachers themselves ($\rho=.58$). Analysis of teachers' essays about what is for them creatively in the design, resulted in a list of indicators of creative artistic expression of students at this age. Defined indicators are recommended to other teachers of fine arts as a guide in understanding the students' works and as an incentive to review their own criteria of creativity.

Key words: primary school, arts, creativity, evaluation, criteria of creativity.